

УДК 349.2

<https://doi.org/10.34142/23121661.2020.32.04>orcid.org/0000-0002-0883-9869

© Коваленко О. О., 2020

О. О. Коваленко**ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ
ВОЛІ ЛЮДИНИ ДО ЗНАХОДЖЕННЯ
СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ****O. Kovalenko****LABOUR MIGRATION AS A WAY
OF REALIZING THE WILL
OF THE PERSON TO FIND
SOCIAL JUSTICE**

*Той, хто знає, навіщо жити,
може витримати майже будь-яке як*
Фрідріх Ніцше

Анотація. Мета наукової статті полягає у встановленні справжньої мети трудової міграції та визначенні на цій підставі характеристики трудової міграції як засобу реалізації волі людини в сучасному світі. Розглядаються сучасні наукові результати та дані державних та міжнародних інституцій щодо функції трудової міграції у розвитку суспільства, фактори, що впливають на трудову міграцію, її наслідки. Автори дійшли висновку, що трудова міграція є явищем, яке іманентно притаманне існуванню та розвитку людської цивілізації, з яким неможливо боротись, і що трудова міграція є проявом гуманізації та демократизації суспільства через реалізацію втілення природного бажання людини жити, жити краще, а отже, обмеження трудової міграції є порушенням прав людини. Акцентується увага на тому, що трудова міграція є засобом реалізації волі людини до досягнення соціальної справедливості. Усвідомлення цієї принципової тези має стати засадою для визначення напрямів державної політики щодо трудової міграції у сучасному світі та визначати зміст та її спрямованість.

Ключові слова: трудова міграція, воля людини, соціальна справедливість, гідна праця, гідні умови праці.

Аннотация. Цель научной статьи заключается в установлении истинной цели трудовой миграции и определении на этой основе характеристики трудовой миграции как средства реализации воли человека в современном мире. Рассматриваются современные научные результаты и данные государственных и международных институций о роли трудовой миграции в развитии общества, факторы, влияющие на трудовую миграцию, последствия последней. Делается вывод, что трудовая миграция является явлением, которое имманентно присуще существованию и развитию человеческой цивилизации, с которым невозможно бороться, и что трудовая миграция является проявлением гуманизации и демократизации общества путем реализации воплощения естественного желания человека жить, жить лучше,

а значит, ограничение трудовой миграции является нарушением прав человека. Отмечается, что трудовая миграция является средством реализации воли человека к обретению социальной справедливости. Осознание этого принципиального тезиса должно стать основой для определения направлений государственной политики по трудовой миграции в современном мире и определять ее содержание и направленность.

Ключевые слова: трудовая миграция, воля человека, социальная справедливость, достойный труд, достойные условия труда.

Abstract. The purpose of the scientific sex is to establish the true purpose of labor migration and determine on this basis the characteristics of labor migration as a means of realizing human will in the modern world. The author notes that population migration has an impact on the formation of society and economy of different countries, providing labor potential or, conversely, depriving it. Modern scientific results and data of state and international institutions on the role of labor migration in the development of society, the factors influencing labor migration, the consequences of the latter are considered. It is concluded that labor migration is a phenomenon that is inherent in the existence and development of human civilization, which is impossible to fight; that labor migration is a manifestation of humanization and democratization of society – by realizing the natural human desire to live, to live better, and therefore the restriction of labor migration is a violation of human rights. It is emphasized that labor migration is a means of realizing the human will to find social justice. Awareness of this principled thesis should be the basis for determining the directions of state policy on labor migration in the modern world and determine the content and direction

Keywords: labor migration, human will, social justice, decent work, decent working conditions

Постановка проблеми. Сучасний світ важко уявити без існування вільної можливості для людини вибирати, де їй жити та працювати. Маючи право на вільне пересування, людина резонно ним користується для пошуку кращих життєвих перспектив для себе та своєї сім'ї. «Оскільки рівень життя в різних країнах є неоднаковим, то трудова міграція була, є і буде постійним соціально-культурним явищем» [1, с.153]. За цих умов міграція населення здійснює вплив на формування суспільства та економіки різних держав світу, забезпечуючи трудовим потенціалом чи навпаки позбавляючи його, тому трудова міграція завжди була, є і буде актуальною проблемою науки та практики.

«В умовах глобальної інтенсифікації міграційних процесів, активної участі населення України в них зростає необхідність ефективного державного регулювання в зазначеній сфері, яке є передумовою використання позитивного потенціалу міграції з метою розвитку, мінімізації її негативних наслідків, забезпечення прав і свобод мігрантів та всього населення. У зв'язку з цим удосконалення міграційної політики повинно бути одним із пріоритетів державної політики» [2].

Але особливої гостроти проблема міграції набуває зараз, і це відбувається з двох причин: по-перше, в умовах збройних конфліктів, що все частіше виникають, людина змушена полишати свої домівки, навіть не стільки в пошуках кращого життя, скільки взагалі для збереження останнього; а по-друге, в умовах розповсюдження коронавірусної хвороби COVID-19 перед-

бачені Загальною декларацією прав людини право вільно пересуватися й вибирати собі місце проживання в межах кожної держави, право залишити будь-яку країну, зокрема й власну, й повертатися до своєї країни [3, ст. 13] вимушено обмежуються. Тому наукові дослідження з питань трудової міграції необхідно здійснювати й далі, щоб знайти розумний компроміс між наданням можливостей для реалізації прав людини та обмеженнями, які спрямовані на збереження її життя та здоров'я в умовах збройних конфліктів та пандемії.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми трудової міграції, беручи до уваги їхню одвічну актуальність, завжди перебувають в центрі наукового пошуку різноманітних галузей знань. Проблеми трудової міграції у юридичній науці останнім часом порушуються в роботах М. Личковської, О. Поліщук, А. Тімофєєва та інших. Але ці роботи розглядають трудову міграцію як об'єкт правового регулювання, розвиток міжнародної трудової міграції або вплив трудової міграції на розвиток України тощо. Досліджень, які б безпосередньо розглядали трудову міграцію в контексті прояву волі людини, в юриспруденції не здійснювалось.

Для впровадження ефективної державної політики щодо трудової міграції як зовнішньої, так і внутрішньої необхідно зрозуміти справжню мету цього явища, що і пропонується здійснити в межах цієї роботи.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Мета цієї статті полягає у встановленні справжньої мети трудової міграції та визначенні на цій підставі характеристики трудової міграції як засобу реалізації волі людини в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. «Міграція як явище виникло й розвивалося одночасно з людством. За різноманітними оцінками, на сьогодні у світі нараховується від 150–175 млн осіб (понад 3 % населення світу), які мешкають за межами країн свого походження. Немає жодної держави у світі, яка б на різних етапах свого розвитку тією чи іншою мірою не була задіяна у світових міграційних процесах чи то як країна-донор – постачальник трудових ресурсів, чи то як країна-реципієнт» [4]. Не є винятком і Україна.

9–12 березня 2020 р. у Львові відбулась наукова конференція під егідою Міжнародної організації праці в Україні з питань трудової міграції та дій профспілок, на якій розглядалися актуальні проблеми сьогодення в Україні та сучасному світі [5]. На ній було визначено, що «ключовий індикатор міграційної сфери – обсяги й структура української трудової міграції – є не тільки потужним чинником, але й гальмом соціально-економічного зростання економіки, держави, суспільства. Нині складно стверджувати про ефективність використання в Україні міграційного капіталу. У державі не реалізовується відповідна політика створення нових робочих місць, повільними є зміни в організації системи соціального захисту трудових мігрантів» [6]. Зокрема «учасники дійшли висновку, що трудова міграція є викликом сучасної епохи. Маючи чимало позитивних наслідків, вона містить ризики експлуатації робочої сили, зловживання через порушення прав працівників» [6].

Але до того величезного кола гострих проблемних питань, що розглядались на цій конференції, додалися ще не менш серйозні – питання трудової міграції в умовах поширення COVID-19. Як зазначила Міжнародна організація з міграції, «COVID-19 кидає виклик людям усюди» [7]. «Обмеження пересування, запроваджені через COVID-19, наражають багатьох мігрантів на значні ризики, впливають на їхній добробут і на реалізацію їхніх прав людини. Така ситуація перешкоджає колективному реагуванню на пандемію і ставить під загрозу відновлення за принципом «не залишити нікого осторонь», – наголосив Голова представництва Міжнародної організації з міграції в Україні Ан Нгуєн [8]. «Проте нинішня ситуація є для нас і можливістю переосмислити саме регулювання міграції: як зробити його більш гуманним та ефективним і під час, і після цієї кризи» [7].

Отже, головним у процесі переосмислення та пошуку варіанта відповіді на зазначені виклики є встановлення та усвідомлення справжньої мети трудової міграції, встановлення причини, що змушує людину змінити місце свого проживання. Що вона шукає і що її не влаштовує?

Розглянемо це на прикладі України. Сучасна реальність є такою, що Україна є країною з доходами, нижче середнього рівня. Крім того, як було зазначено в Програмі гідної праці МОП для України на 2016–2019 роки, Україна має довготривалі структурні проблеми, зокрема слабе економічне зростання і низькі темпи створення робочих місць, заборгованість із заробітної плати, велику частину неформальної економіки й неформальної зайнятості, слабе управління ринком праці та обтяжливе регулювання, які були ускладнені новими викликами, які постали перед Україною після політичних змін, анексії Криму та дестабілізації ситуації у Донецькій і Луганській областях [9].

Ця важка ситуація на сьогодні ще більш загострилась у зв'язку із пандемією COVID-19. Економіка знаходиться у ще більш важкому стані після впровадження карантинних заходів, що навіть зараз в умовах фіксування щодня нового антирекорду із захворювання на коронавірусну інфекцію COVID-19 Україна не може запровадити єдинокієвих заходів попередження її поширення – жорсткого карантину. Як зазначив міністр охорони здоров'я України на брифінгу 8 жовтня 2020 року, «Україна не має зараз можливості піти тим шляхом, який, наприклад, вибрав Ізраїль, та ввести локдаун на 14 днів» [10].

Експерти зазначають, що «трудова міграція буде важливим фактором для України протягом наступних років. Незважаючи на те, що її ефекти до цього часу були переважно корисними для мігрантів, їхніх родин та української економіки зокрема, це може змінитися в довгостроковій перспективі, якщо еміграція почне шкодити цінovій конкурентоспроможності, інвестиційному клімату та державним фінансам в Україні» [11]. Але чи можливо зупинити міграцію?

Трудова міграція споконвіку була шляхом до кращого життя. Саме в пошуках кращої долі людина залишала рідну землю, де життя її не задо-

вольняло, і прямувала до далеких чужих земель. Якщо подивитись глибше на витоки бажання змінити країну свого проживання, то найімовірніше людиною керує не тільки бажання змінити роботу, коло спілкування, місце чи країну проживання. Це лише окремі елементи можливого невдоволення людини. Насправді, враховуючи те, що більшість людства заробляє собі на життя працею, саме реалізація свого права на працю допомагає не тільки забезпечувати себе матеріально, щоб задовольняти свої потреби в їжі, одязі, житлі, вона вибудовує життя людини, створюючи міцні соціальні зв'язки, зокрема родинні, дружні, професійні, які проростають міцним корінням, що тримає людину в цій країні, яка надає сприятливих умов для реалізації права на працю, забезпечуючи гідну працю.

Не останню функцію у формуванні такого бажання здійснює й відсутність миру та наявність воєнних конфліктів, які, виникаючи на тимчасово окупованих територіях, змушують громадян змінювати своє місце проживання не тільки поза межами, але й у межах своєї країни. Так, «з 2014 року Україна перебуває в стані неоголошеної війни. Частина її території незаконно анексована сусідньою державою, частина тимчасово окупована цією ж державою-агресором, на частині ведуться бойові дії.

Майже півтора мільйона громадян України змушені були залишити свої домівки та виїхати на підконтрольну українській владі територію в пошуках захисту, а часто і просто порятунку» [12]. Ця категорія громадян є внутрішньо переміщеними особами з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції, як зазначено в Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, суттєво впливають на міграційну ситуацію в Україні [2]. У цьому випадку внутрішні переселенці, втративши шанс на мирне життя в себе вдома та здійснюючи спробу віднайти його в іншому місці своєї держави, також вибирають ту територію, де створені умови для реалізації їхнього права на працю, що надає шанс облаштувати своє життя.

Отже, у цьому випадку мова йде про пошук соціальної справедливості як справжньої мети людського пошуку, що й зумовлює вибір місця проживання. Тобто в процесі зміни місця проживання людини нею керує бажання віднайти соціальну справедливість, яка, на її думку, відсутня в неї вдома, бо якщо є сучасна держава, вона має дбати про мир у країні, про своїх громадян, створювати робочі місця, забезпечувати такі умови праці, щоб можна було б відчувати себе людиною: не просто біологічним суб'єктом, що знаходиться на вищому щаблі еволюції, а суб'єктом соціальним – особистістю, що може розвиватись, задовольняючи притаманні останній потреби, і не тільки свої, але й своєї сім'ї.

Але й слід відзначити й інший бік трудової міграції – негативний, який перетворює міграцію з індивідуального способу пошуку справедливості на колективну причину занепаду економічного розвитку країни, що й викликає трудову міграцію. Мова йде про те, що з точки зору розвитку та існування

держави, втрата людського потенціалу, що відбувається в процесі трудової еміграції, призводить до руйнівних наслідків в економіці, що негативно впливає на можливості держави забезпечити гідні умови праці, гідний рівень життя її громадян, а це, як було вище зазначено, й призводить до виникнення бажання змінити місце свого проживання в тих, хто залишився.

Таким чином, для окремої людини трудова міграція є шансом на краще життя, який вона, зокрема для покращення, й використовує. Не від гарного життя людина полишає свою Батьківщину. А для країни, яка не може надати своїм громадянам робочі місця, забезпечити гідну працю, трудова міграція, тобто виїзд своїх громадян, є явищем, що негативно впливає на її розвиток. Крім того, очікувати, що до цієї країни внаслідок трудової імміграції надійде робоча сила, яка заповнить утворену прогалину, сподіватися марно. Отже, маємо замкнуте коло невирішених проблем, що вирішувати самотужки окрема держава нездатна. Розуміння цього і стало підставою для створення міжнародних інституцій, які об'єднали країни у прагненні до пошуку ефективних способів їх вирішення.

Проблеми добробуту людини, добробуту громадян у своїй країні завжди були, є і будуть актуальними для будь-якої цивілізованої держави, бо саме для людини, для задоволення її потреб та реалізації її прав створюється та функціонує ця організація суспільства. Близькість та розуміння цих проблем для кожної цивілізованої держави на початку ХХ ст. стали передумовою для створення Міжнародної організації праці, яка в преамбулі свого Статуту закарбувала принципову залежність соціальної справедливості, задоволеності людини умовами праці та загального соціального миру.

Маючи за мету поліпшення умов праці, МОП протягом всього часу існування з 1919 року своєю успішною роботою довела, що одного трудового законодавства не досить, щоб унеможливити «несправедливість, потребу та злидні для великої кількості людей, що породжує невдоволення, яке піддає небезпеці мир і злагоду в усьому світі» [13]. Хоча для того часу і це вже була глобальна мета, і, як зазначав 1969 року представник МОП в лекції, присвяченій врученню Нобелівської премії, «засновники нашої організації 1919 року були переконані в наявності нерозривного зв'язку між соціальною справедливістю в країнах і міжнародним миром, а також в тому, що цей зв'язок настільки сильний та істотний, що з нього з усією очевидністю випливала необхідність того, щоб організація, яка намагається вирішити питання праці, створювалася як невід'ємний елемент нової організаційної структури заохочення і захисту миру в усьому світі після Першої світової війни» [14].

Таким чином, мир у світі, в окремій країні є не тільки індикатором соціальної справедливості, але й наслідком, результатом політики окремої держави, всього світу. Складовою цього результату є створення й сприйняття державами принципових положень щодо міграційної політики, реалізація яких сприятиме знаходженню працівниками тих умов праці, які є спроможними їх задовольнити.

У Конвенції МОП N 143 Про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівників-мігрантів рівними можливостями й однаковим ставленням [15] наголошується на тому, що «Філадельфійською декларацією серед принципів, на яких заснована Міжнародна організація праці, головними є ті, що «праця не є товаром» і що «убогість в будь-якому місці є загрозою для загального добробуту», а також визначено урочисте зобов'язання Організації сприяти здійсненню відповідних програм для забезпечення, повної зайнятості через «пересування працівників, зокрема міграцію, з метою влаштування на роботу».

Тому необхідно насамперед зрозуміти, що трудова міграція – це явище, яке неможливо зупинити. «Міграційні процеси можна регулювати нормативними та законодавчими актами, посилюючи або стримуючи їх» [16, с.668]. Це невід'ємна складова формування та розвитку сучасного суспільства.

Висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок з цього напрямку. Отже, у цьому дослідженні можна дійти таких висновків:

1) трудова міграція є явищем, яке іманентно притаманне існуванню та розвитку людської цивілізації. З ним неможливо боротись, бо воно є складовою цього розвитку, а також проявом гуманізації та демократизації суспільства через реалізацію втілення природного бажання людини жити, жити краще. А отже, обмеження трудової міграції є порушенням прав людини, явищем, проти якого виступають численні міжнародні інституції і прогресивне людство;

2) трудова міграція є засобом реалізації волі людини до пошуку соціальної справедливості. Усвідомлення цієї принципової тези має стати засадою для визначення напрямів державної політики щодо трудової міграції у сучасному світі та визначати її зміст та спрямованість;

3) сучасні держави мають спрямовувати свої сили не на боротьбу з трудовою міграцією, а на генезу факторів, що забезпечують соціальну привабливість держави для людини, надають віру в мирне майбутнє та надію на соціальну справедливість, зокрема розвиток економіки країни, створення робочих місць, реалізацію концепції гідної праці, щоб громадяни були задоволені своїми умовами праці, а громадяни інших країн бачили перспективу свого існування в цій країні;

4) розвиток країн через формування міцних національних економік дозволив би отримувати від трудової міграції зиск не тільки окремим особам – трудовим мігрантам, а й державам у вигляді обміну професійним досвідом, кваліфікованими спеціалістами, що призвело б до розквіту країн та формування міцної платформи соціального миру та злагоди в суспільстві.

Література

1. Римаренко Ю. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри. Київ, 1998. 912 с. 2. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року. Кабінет Міністрів України. Розпорядження від 12 липня 2017 р.

№ 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text>; 3. Загальна декларація прав людини. ООН: Декларація від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text; 4. Тимофеев А. Проблеми зовнішньої трудової міграції в Україні: сучасні тенденції. Синопис: текст, контекст, медіа. 2013. № 2. http://nbuv.gov.ua/UJRN/stkm_2013_2_13. 5. Конференція МОП. Трудова міграція – виклик сучасності. Федерація профспілок України. Офіційний веб-портал. URL: <https://fpsu.org.ua/napryamki-diynalnosti/mizhnarodna-robota/17513-konferentsiya-mop-trudova-migratsiya-viklik-suchasnosti.html>; 6. Майбутнє праці і міграція: до перспективної тематики НДЦ «ДЕМОС» / Садова У., Степура Т., Бачинська М., Гошовська О. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/news/2020/15397/attachments/dem_konf_09-12_20.pdf; 7. Пандемія COVID-19 – це нагода переосмислити людську мобільність Міжнародна організація з міграції. URL: <https://iom.org.ua/ua/pandemiya-covid-19-ce-nagoda-pereosmyslyty-lyudsku-mobilnist>; 8. МОМ та Уповноважена Верховної Ради України з прав людини зміцнюють співпрацю заради захисту мігрантів. Міжнародна організація з міграції. URL: <https://iom.org.ua/ua/mom-ta-upovnovazhena-verhovnoyi-rady-ukrayiny-z-prav-lyudyny-zmichnyuyut-spivpracyu-zarady-zahystu>; 9. Програма гідної праці МОП для України на 2016–2019 роки. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---sro-budapest/documents/genericdocument/wcms_470684.pdf; 10. Міністерство охорони здоров'я. URL: <https://www.facebook.com/moz.ukr>; 11. Кінця-краю не видно: трудова міграція з України може сповільнитись, проте швидше за все триватиме. VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/uk/kintsya-krayu-ne-vidno-trudova-migratsiya-z-ukrayini-mozhe-spovilnitisya-prote-shvidshe-za-vse-trivatime/>; 12. Внутрішньо переміщені особи. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>; 13. Устав Международной организации труда. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_154#Text; 14. Международная организация труда (МОТ) / Организация Объединённых Наций. URL: <https://www.un.org/ru/sections/nobel-peace-prize/international-labor-organization-ilo/index.html>; 15. Конвенція МОП про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення № 143 від 24.06.1975. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_163#Text; 16. Личковська М. Р. Сутність та тенденції формування трудової мобільності. Економіка і суспільство. 2018. № 18. С. 667–673.